

Radovan Pejanović¹

UDC 316.32/42
Originalni naučni rad
Primljen: 25. 11. 2019.
Prihvaćen: 15. 12. 2019.

RAZVOJNI PROBLEMI GLOBALNOG DRUŠTVA (Ideje savremenih svetskih ekonomista)

ABSTRAKT: Autor razmatra (do)sadašnji razvojni koncept na globalnom i nacionalnom nivou kroz prizmu ideja vodećih svetskih ekonomista. Stiglic zagovara koncept „progresivnog kapitalizma“ koji bi se zasnivao na skladnom odnosu države i tržišta. Tirol ističe nužnost respektovanja opšteg dobra i usklađivanja ličnih, grupnih (privatnih) i javnih interesa. Piketi iznosi problem nejednakosti u društvu koje stvara kapital i njegova logika i zalaže se za nužnost progresivnog oporezivanja. Brehman ističe značaj socijalne funkcije države i iznosi ideju univerzalnog osnovnog dohotka u društvu. Marijana Macukato ističe značaj preduzetničke funkcije države.

KLJUČNE REČI: globalni razvojni model, ideje svetskih ekonomista, država, tržište.

1. Uvod

Savremeno društvo karakteriše trijumf ekonomije nad humanističkim vrednostima. Tržišna privreda je postala vodeći, pa i jedini model ustrojstva našeg društva. Moćno tržište iznedrilo je *homo ekonomikusa* koji gradi svet bez milosti i saosećanja prepušten zadovoljavanju

¹ Dr Radovan Pejanović, redovni profesor Univerziteta u Novom Sadu (pejanovic@uns.ac.rs)

ličnih interesa, sklon razaranju društvenih veza i vrednosti koje počivaju na ljudskom dostojanstvu, spreman za ograničavanje javnog odlučivanja, eksploatišući prirodnu sredinu. Ovu, gotovo tradicionalnu, kapitalističku praksu opisao je još u 18. veku Adam Smit, koji u delu „Bogatstvo naroda“ govori o ljudima koji „poseduju društvo“ (trgovci i fabrikanti). Danas je taj i takav neoliberalni model ekonomije doveo do finansijske krize, rasta stope nezaposlenosti i nejednakosti, ekološkog kraha, klimatskih promena, krize evropskih integracija, geopolitičke nestabilnosti i migrantske krize, rasta populizma i ugroženosti demokratije, deficita svesti o zajedničkom cilju.

Sve je to posledica „mita o rastu“ od kog robuje globalno društvo. Reč je, naime, o kategoričnom imperativu rasta bez obzira na posledice koje su sve više neodržive. Kategorija rasta postala je *forma mentis* – stanje duha. Rast do beskraja vidi ljude samo kao proizvođače i potrošače robe. Zaboravlja se stara grčka mudrost: „Onaj ko ne poznaje svoje granice, neka se boji sudbine“.²

Kojim pravcem dalje? U vreme svekolike društveno-ekonomske krize dragocene su ideje poznatih svetskih ekonomista, što je upravo i cilj ovoga rada. Pošto nam „ideje uređuju život, moramo voditi brigu o njima, ne toliko zato da bismo znali više, koliko da u svoje znanje unesemo red“ (Galimberti, 2018, str. 9,10). Ovo stoga što su „[...] naši problemi deo naših života, a taj život iziskuje da ideje kojima ga tumačimo moramo da lečimo“ (Galimberti, 2018, str. 9,10).

Gotovo svi savremeni veliki ekonomisti (Stiglic, Tirol, Krugman, Rodrik, Piketi, Macukato, Milanović i drugi) već duže vreme upozoravaju svet na neodrživost (do)sadašnjeg modela razvoja i na nužnost prelaska na održivi razvojni model (Pejanović, 2019). Njima se pridružuju i filozofi.

² Duboko promišljanje sveta u kom živimo daje nam ovogodišnji (2019) dobitnik Nobelove nagrade za književnost, Peter Handke. U romanu „Veliki pad“, glavni junak, kretajući se od predgrađa metropole ka centru, susreće se sa beskućnicima i imigrantima. Ništa nije bolje ni kada kroči u samo srce grada u kom su ljudi otuđeni i pod pogubnim uticajem savremene tehnologije.

2. Ideje Stiglica, Tirola, Piketija

Američki ekonomista i dobitnik Nobelove nagrade, Džozef Stiglic³, konstatuje da je „neoliberalni eksperiment doživeo spektakularni fijasko“. U nedavno objavljenom autorskom tekstu *Nakon neoliberalizma*, Stiglic zagovara koncept „progresivnog kapitalizma“ zasnovan na četiri prioriteta (Stiglic, 2019). Prvi prioritet je ponovno uspostavljanje ravnoteže između tržišta, države i civilnog društva. Vlade su dužne, po mišljenju Stiglica, da oblikuju i ograničavaju tržišta putem regulacije, pre svega, životne sredine, zdravstva, bezbednosti i drugih vrsta regulacije. Posao vlade, prema mišljenju ovog autora, jeste da radi ono što tržište ne može ili neće, kao što su investiranja u nauku, tehnologiju, obrazovanje i zdravlje ljudi. Drugi prioritet je prepoznavanje da je „bogatstvo nacija“ rezultat društvene organizacije zasnovane na vladavini prava podvrgnutoj demokratskim proverama. Treći prioritet je suočavanje sa sve većom koncentracijom tržišne moći krupnih kompanija koje drže monopol na tržištu. Četvrta ključna stavka na progresivnoj agendi jeste raskidanje veze između ekonomske moći i političkog uticaja.

Stiglic zbog svega ovoga predlaže sveobuhvatnu agendu u unapred skiciranim okvirima uz napomenu da se iz globalne krize može izaći globalnim merama i to uz konsenzus, obaveznost i odgovornost svih aktera na međunarodnoj sceni. To je, kako zaključuje Stiglic, „najizvodljivija i najživopisnija alternativa ideologiji koja očito nije uspela“. Predložena agenda predstavlja najbolju priliku da izbegnemo ozbiljne ekonomske i političke probleme pred kojima se svet danas nalazi, smatra Stiglic.

Francuski ekonomista i dobitnik Nobelove nagrade, Žan Tirol, u delu *Ekonomija za opšte dobro* postavlja pitanja (Tirol, 2019): gde je nestala težnja ka opštem dobru i na koji način ekonomija može doprineti njenom postizanju? Opšte dobro je višedimenzionalni pojam kom se moramo vratiti. On uključuje uvažavanje demokratije, socijalne politike, životne sredine, kupovne moći, zaposlenosti, privatnog života, zatim moralnih vrednosti, religije, kulture, duhovnosti itd. Tirol pritom upozorava da se treba čuvati krajnosti, odnosno da ne smemo iz tržišnog fundamentalizma preći u državni totalitarizam. Kao što se lično dobro

³ Autor dela „Slobodan pad“, „Velika podela“, „Evro“, ...

ne sme ostvarivati na uštrb opšteg dobra, isto tako se ne sme ni opšte dobro ostvarivati na račun ličnog dobra. Zbog toga Tirol prihvata geslo: *da* tržišnoj privredi, *ne* tržišnom društvu! Država i tržište, po mišljenju ovog autora, treba da se međusobno dopunjuju. Država ima potrebu za regulacijom a tržište za konkurencijom. Nova uloga države jeste „da odredi pravila igre i interveniše kako bi ublažila nesavršenost tržišta, a ne da zameni tržište“ (Tirol, 2019). Tirol navodi primere pogrešnih industrijskih politika koje sprovodi država. Zbog toga je, kako smatra Tirol, nužna reforma države kako bi bila sposobna da preuzme novu ulogu u društvu u cilju opšte dobrobiti (Tirol, 2019). Kada je u pitanju tržište, Tirol smatra da tržišna ekonomija nije niti treba da bude cilj. Ona je, u najboljem slučaju, sredstvo i to veoma nesavršeno sredstvo, ako se ima u vidu moguće razmimoilaženje ličnih interesa pojedinaca, društvenih grupa i nacija, s jedne strane, i opšteg interesa, s druge strane. To, prema Tirolu, ne bi smelo da bude osnov za podozrenje prema tržištu. S tim u vezi, on navodi primer skandinavskih zemalja, gde država u potpunosti prihvata tržišnu ekonomiju, ali i pribegava oporezivanju s ciljem ublažavanja nejednakosti.

U traganju za činiocima koji bi trebalo da pomire, koliko god je to moguće, lične i zajedničke interese, Tirol predlaže uspostavljanje adekvatnih i jakih institucija društva. On, takođe, smatra da u društvu treba da se otvori rasprava o ciljevima opšte dobrobiti i da se razviju politike pomoću kojih bi se koncept opšte dobrobiti ostvario i realizovao. Pored toga, Tirol poručuje da savremena država mora imati finansijska sredstva da održava sistem socijalne zaštite koji je važan za funkcionisanje društva. To se može postići ukoliko se reformiše (racionalizuje) javni sektor i time se smanje troškovi, bez remećenja njihove funkcionalnosti („trošiti manje, a smislenije“).

Govoreći o ulozi ekonomije, Tirol podvlači da ekonomija nije (niti treba da bude) u službi privatnog vlasništva i ličnih interesa, niti pak onih koji bi želeli da koriste državu kako bi nametnuli svoje vrednosti ili postigli prevlast svojih interesa. Ekonomija treba da odbija prevlast tržišta, ali i prevlast države. Ekonomija je (morala bi biti) u službi opšte dobrobiti a cilj joj je (ili treba da bude) da učini svet boljim. Kako bi to postigla treba da prepozna institucije i politike koje će zastupati opšti interes, smatra Tirol. Ekonomija proučava situacije u kojima je

individualni interes usklađen s težnjom ka blagostanju zajednice, kao i one situacije u kojima on predstavlja prepreku. Jedna od prepreka je svakako stanje zarobljenih institucija i ugroženih sloboda, gde ekonomija, zajedno sa drugim društvenim naukama, treba kritički da preispituje stanje i nudi rešenja.

Po pitanju klimatskih pretnji tj. globalnog zagrevanja i Stiglic i Tirol su jasni i nedvosmisleni – treba učiniti ekonomske aktere odgovornim. Ekonomski akteri moraju da se prisile na internalizaciju negativnih eksternalija, njihovih emisija ugljen-dioksida, što je u stvari načelo da zagađivač plaća. Što se tiče zagađenja, njihova preporuka glasi – oporezivanje zagađivača! Ekološki imperativ može se ispoštovati, naime, samo ako se ispoštuje i ekonomski. S tim u vezi, veoma je važno da se države vrate pregovorima o ovom gorućem planetarnom i egzistencijalnom problemu, odnosno na „pravi kolosek“. Nedavno istraživanje grupe međunarodnih naučnika pokazuje i upozorava da je trenutna stopa zagrevanja na Zemlji viša od bilo koje u poslednjih dve hiljade godina. Reč je o presedanu u klimatskoj istoriji Zemlje. Studija, takođe, pokazuje da je uzrok antropogen („tragedija zajedničkog dobra“) tj. da je *homo ekonomikus* uzročnik tome.

Slično misli i poznati francuski ekonomista, Toma Piketi, autor dela „Kapital u 21. veku“. Piketi se zalaže za slobodu preduzetništva i trgovine koje „štite građane od mogućnosti da ekonomski život prisvoje interesne grupe koje se koriste političkim sistemom s ciljem sticanja privilegija nauštrb zajednice“ (Piketi, 2015). Govoreći o nedostacima savremenog tržišta, Piketi upozorava i predlaže da bi tržište trebalo da bude praćeno politikom zaštite životne sredine, kao i da je neophodno da postoji vladino telo koje će regulisati potrošnju i kažnjavati prevare. Iako pojedinci manje vrednuju daleku budućnost nego trenutno blagostanje, država nas ne sme tretirati kao decu i suviše često odlučivati o tome šta je najbolje za nas. Tržišna moć je temelj antimonopolskog prava i sektorske regulacije i uprkos tome što je tržište značajan faktor efikasnosti, ono dovodi do nepodnošljivih nejednakosti, smatra ovaj autor. Piketi se stoga zalaže za preraspodelu putem oporezivanja, smatrajući da sve koji tvrde da su nejednakosti neizbežne istorija demantuje. On predlaže primenu novih progresivnih poreskih stopa kako bi se rešio ovaj gorući problem savremenog društva.

U javnoj debati često se međusobno sučeljavaju pristalice tržišne ekonomije i pristalice tržišnog intervencionizma. Obe strane smatraju da su tržište i država suprotstavljeni jedno drugom. Piketi, kao i Tirol i Stiglic, smatra, međutim, da država ne bi mogla omogućiti građanima korektan život bez tržišta, a tržištu je država potrebna ne samo da bi ona putem pravnog sistema zaštitila slobodu preduzetništva i osigurala ugovore, već i kako bi korigovala njegove nedostatke. Država, dakle, treba da ispravlja brojne nedostatke tržišta. Ona treba da čini ekonomske učesnike odgovornijim, a sama treba da bude odgovorna za solidarnost u društvu.

Svi su oni, dakle, saglasni da se ekonomiji mora vratiti moralna dimenzija koja podrazumeva odgovornost za opšte dobro.⁴ Nova ekonomija treba da insistira na neophodnosti usklađivanja ličnih interesa sa kolektivnim ciljevima. *Vrlina sebičnosti* Ajn Rend i *Sloboda izbora* Milтона Fridmana su očito zloupotrebljeni. Potrebna nam je nova paradigma razvoja kako na nacionalnom, tako i na globalnom nivou (Pejanović, 2019). S tim u vezi, posebno je važna ekološka globalizacija. Gasovi koji izazivaju efekat staklene bašte i pandemije ne poštuju političke granice. Državama je potreban okvir za jačanje saradnje, što podrazumeva razvoj otvorenog sistema zasnovanog na pravilima za upravljanje ekonomskom i ekološkom međusobnom zavisnošću. Jer ugrožen je globalni rast, bilo da se radi o klimatskim promenama, narušenim trgovinskim odnosima (SAD–Kina), Bregzitu i/ili tehnološkim pretnjama (izazovima).⁵

Sociolog, Manuel Kastels, u delu *Slom – kriza liberalne demokratije* analizira dramatične promene koje su se dogodile u globalnom političkom okruženju u poslednje vreme, poput izbora Donalda Tram-

⁴ Švedska aktivistkinja, šesnaestogodišnja Greta Tanberg je na samitu o klimi (septembra 2019. godine) u sedištu UN postavila upravo pitanje od opšteg, globalnog značaja, uz jasnu poruku da je krajnji čas za spas naše planete zbog posledica klimatskih promena. Njeni protivnici, nažalost, pribegavaju obrnutoj metodi – prenebrežavanju opšteg za račun pojedinačnog i privatnog.

⁵ „Najpozniji globalni rast još od svetske finansijske krize 2008/2009. godine“ – ovo je opis najnovije projekcije rasta svetske prirede koju je izneo MMF u svom redovnom polugodišnjem izveštaju. Prema oceni Fonda, svetska privreda će se ove godine (2019) povećati za svega tri odsto (*Danas*, Beograd, 19-20. X 2019, str. 11).

pa za predsednika SAD, Bregzita u Velikoj Britaniji, uspona ekstremne desnice u Evropi, nacionalističkih i bezbednosnih izazova i migrantskih problema koji prete Evropskoj uniji. Kastels razmatra svaki od ovih procesa i ispituje neke od potencijalnih uzroka nezadovoljstva ljudi institucijama liberalne demokratije. Njegova razmatranja uključuju i efekte globalizacije, uticaj medijske politike i interneta, sve veću korupciju političara, izolaciju profesionalne političke klase od civilnog društva i kritiku postojećeg poretka koja dolazi od strane novih društvenih pokreta. Kastels posebnu pažnju posvećuje i uticaju globalnog terorizma i rata na ksenofobiju i rasizam koji podstiču nalet ekstremizma. Činjenica da su mnogi od ovih trendova prisutni u veoma različitim oblicima govori o tome da smo svedoci duboke krize demokratije koja je bila temelj stabilnog i slobodnog društva u poslednjih pola veka.

3. Gledišta Brehmana

Kada je reč o neodrživosti, interesantno je gledište Ruteru Brehmana (Ruther Brehman) koji u knjizi *Besplatan novac za sve. Pet ideja koje će promeniti svet* iznosi ideju da univerzalni osnovni dohodak podstiče članove društva da rade više i efikasnije. On kritikuje vladajuću neoliberalnu teoriju, čiji predstavnici veruju da socijalna pomoć stvara pogrešne podsticaje za rad i traženje posla među nezaposlenima i siromašnima. Otuda bi socijalna pomoć uvek trebalo da bude uslovna i vremenski ograničena. Ako nije takva, smatraju neoliberali, nezaposleni će prestati da traže posao a zaposleni će prestati da rade, da bi živeli od socijalne pomoći.

Brehman iznosi argumente u korist ideje univerzalnog osnovnog dohotka koji, smatra on, može ekonomski da se opravda. On tvrdi da bi privrede sa ovakvim – garantovanim dohotkom bile produktivnije. Prvo, безусловna novčana pomoć za sve administrativno je jeftinija od različitih birokratskih programa kojima se ciljaju samo oni koji zaslužuju da je dobiju. Brehman navodi primer SAD, gde je da bi nezaposleni ostvario socijalnu pomoć neophodna velika administrativna procedura koja utvrđuje koliko je pojedinac zarađivao u prethodnom periodu, iz kojih je razloga izgubio posao itd. To zahteva veliki birokratski aparat

koji, takođe, mora da se plati. Taj novac, po njegovom mišljenju, mogao bi efikasnije da se iskoristi kada bi novčana pomoć nezaposlenima i siromašnima bila bezuslovna. Drugo, za razliku od neoliberala koji veruju da besplatan novac kvari ljude (jer oni neće da rade ako ga dobiju), Brehman na nekoliko istorijskih primera pokazuje da ovakva pomoć motiviše ljude da traže posao ili da rade više. U najgorem slučaju, ističe on, ona ih ne obeshrabruje da rade, ali im pomaže da svojim ponašanjem ne postanu još veći problem i još skuplji za državu.

Sličan argument Brehman nudi i kada se radi o petnaestočasovnoj radnoj nedelji. Henri Ford je bio među prvim kapitalistima koji je shvatio da je dobar radnik odgovoran radnik, te je svojim zaposlenima skratio radnu nedelju. Istraživanja su pokazala da su radnici koji rade manje i koji imaju više slobodnog vremena za porodicu ili hobi produktivniji. Dokazano je da su kraće radno vreme i efikasnost u direktnoj zavisnosti.

Najvažnija Brehmanova poruka tiče se preraspodele bogatstva. Do sada se sve veća usmerenost ekonomije na proizvodnju i rad pravdala sve većom efikasnošću – potrebno je da se puno radi, da bi se više proizvelo i preživelo. Ali sa sve većom robotizacijom proizvodnje to više neće biti problem. Glavni problem će biti preraspodela dohotka. Ovo postaje posebno aktuelno pitanje, ako se sagleda u svetlu zaključaka o većoj efikasnosti privrede. Da li će svi ljudi učestvovati u raspodeli dohotka koji će biti posledica efikasnije privrede zbog povećanja robotizacije proizvodnje? Brehmanov odgovor je logičan i glasi da bi svi ljudi trebalo da uživaju u blagodetima savremenog načina proizvodnje, jer veća preraspodela neće dovesti do ekonomskog nazatka, već naprotiv. Da bi to bilo moguće, Brehman smatra da treba doneti neke teške političke odluke. Prva odluka se odnosi na ozbiljno progresivno oporezivanje – bogatiji bi trebalo da plaćaju veći porez kako apsolutno, tako i relativno.⁶ Druga odluka se odnosi na sprečavanje izbegavanja plaćanja poreza.⁷

⁶ Granična poreska stopa na dohodak u SAD, u periodu 1951–1963. g. iznosila je 91 odsto, odnosno 92 procenta (danas je 37 odsto). Ovo nije sputavalo američku privredu, prema mišljenju Brehmana, ali je onemogućavalo velike socijalne razlike.

⁷ Brehman navodi procenu OECD-a da siromašne zemlje gube na utaji poreza tri puta više novca nego što dobijaju od inostrane pomoći.

Globalno siromaštvo je ozbiljan problem savremenog društva. Više od 700 miliona ljudi širom sveta danas „preživljava“ s ekstremno niskim primanjima, dok svake godine pet miliona dece (mlađih od pet godina) umre od bolesti koje se inače leče jednostavnim medicinskim intervencijama. I dok većina dece u siromašnim zemljama pohađa osnovnu školu, mnogi je napuštaju ranije a da ne znaju dobro da čitaju, pišu i računaju. U prebrojavanju najsiromašnijih među siromašnima, Afrika se najduže zadržava.⁸

Za doprinos borbi protiv globalnog siromaštva, na osnovu naučne evidencije, američki ekonomisti, Ester Diflo, Abidžit Banerdži i Majkl Kremer dobili su Nobelovu nagradu za 2019. godinu.⁹ Oni su nagrađeni za eksperimentalni pristup proučavanju globalnog siromaštva. Terenskim eksperimentima testirali su set državnih intervencija koje mogu da unaprede školske i zdravstvene probleme u Keniji, Indiji, Maroku. Pre toga, za 2018. godinu dodeljena je Nobelova nagrada Vilijamu Nordhausu za makroekonomsku analizu uticaja klimatskih promena na dugoročnom planu.

4. Ideje Marijane Macukato

Profesorka Univerziteta u Londonu (University College London), Marijana Macukato, u knjizi *Preduzetnička država* preispituje ideju o tome da bi ulogu države trebalo svesti na postavljanje „pravila igre“ i ispravljanje tržišnog mehanizma. Ona iznosi brojne primere koji dovedu u pitanje uvreženo mišljenje da „birokratizovan“ javni sektor osu-

⁸ Gotovo svaki treći Afrikanac, odnosno oko 422 miliona ljudi, žena i dece na Crnom kontinentu danas živi u najcrnjoj oskudici sa manje od 1,16 američkih dolara (međunarodni standard ekstremne nemaštine je 1,9 dolara). Prema: „Politika“, Beograd, 27. X 2019, str. 4.

⁹ Akademija u Stokholmu je navela u obrazloženju da se nagrada daje za „eksperimentalni pristup iskorenjivanju globalnog siromaštva kojim su u potpunosti preoblikovali pristup ekonomiji razvoja“. Diflo, Banerdži i Kremer imaju recept za iskorenjivanje globalne nemaštine oprobano u Indiji, Keniji, Maroku. Inače, Diflo je sa MIT-a (SAD) i dosad je najmlađi laureat sa 46 godina, dok su Banerdži i Kremer sa Harvarda (SAD).

jećuje rast inače dinamičnog i inovativnog privatnog sektora. Naprotiv, ona ukazuje da bez dinamičnog i inovativnog javnog sektora nema rasta u privatnom sektoru.¹⁰

Izazovi poput klimatskih promena, rastuće nejednakosti ili primene veštačke inteligencije u raznim sferama života ne mogu se rešiti bez aktivne uloge države, smatra Macukato.

Proizvodnja čiste energije pomoću vetra i solarne energije predstavlja sektor u kom su inovacije veoma važne, ukoliko želimo da umanjimo sad već sasvim vidljive posledice klimatskih promena. Macukato objašnjava kako dosadašnja iskustva u razvoju drugih industrija, poput biotehnologije i IT-a, pokazuju da privatna preduzeća ulaze u neku oblast tek nakon što uspešne državne inicijative apsorbuju najveći deo neizvesnosti i rizika razvoja novih tehnologija. Tako da nije realno očekivati da će kapitalno intenzivne i visokorizične oblasti u čistoj tehnologiji biti predvođene rizičnim (*venture*) kapitalom ili da tu može da pomogne neka mala zelena investiciona banka. Privatni investitori pretežno čekaju da početna rizična ulaganja izvrši država, a tek kasnije da oni „zajašu“ talas inovacija. Prema mišljenju Macukato, mere štednje samo ugrožavaju ovu neophodnu misiju države.¹¹

Bilo bi pogrešno na osnovu ovih primera zaključiti da Macukato zanemaruje preduzetničku ulogu privatnog sektora. Naprotiv, ona se zalaže za javno-privatna partnerstva, ali u smislu podizanja uloga svih uključenih strana, a ne umnožavanja problema u obliku socijalizacije rizika i privatizacije dobiti. Drugim rečima, ukoliko stvari idu dobro da najveću korist ima privatni sektor, ali ako krenu loše da država uskoči s

¹⁰ Recimo, svaki od najvažnijih sastavnih delova ajfona koji ga čine pametnim telefonom, od interneta i GPS-a preko ekrana osetljivog na dodir, nastao je zahvaljujući javnim ulaganjima, kao i javnim institucijama koje su same stvorile ove ključne inovacije. Naravno, preduzetnički duh Stiva Džobsa i „Silikonske doline“ je neupitan, ali je istovremeno nepravedno nijednom rečju ne pomenuti državu i njene doprinose u ovom i nizu drugih sličnih primera, naglašava Macukato.

¹¹ Macukato smatra da je besmisleno kako će države „rezovima“ postići rast, budući da su, po njenom mišljenju, ključni pokretači ekonomskog rasta državna ulaganja poput obrazovanja, istraživanja i tehnološke promene. Važan je kvalitet, a ne kvantitet duga, jer kvalitet može uticati na mogućnost dugoročnog rasta, smatra ona.

programom spasavanja i tako gubitke raspodeli na sve građane. Uvreženo je mišljenje da oni koji rizikuju u privatnom sektoru treba da budu nagrađeni visokim primanjima, jer oni to zaslužuju. Ta logika se koristi za opravdanje veoma visokih zarada akcionara poslednjih decenija, što je još jedan od značajnih izvora porasta nejednakosti. Ali baš kao što se *Epl* nagrađuje za rizik koji preuzima kad razvija svoje inovacije, tako bi država trebalo da bude nagrađena za svoje. Ignorisanje preduzetničke snage, koja dolazi iz državnog sektora, uticalo je na prirodu dosadašnjih javno-privatnih partnerstava. Ona su više parazitska umesto simbiot-ska, jer se novac uglavnom troši na neefikasne podsticaje: subvencije, smanjenja poreza, oporezivanje štetnih gasova, tehničke standarde, a mogao bi biti mnogo efikasnije uložen, ističe Macukato.

Prema mišljenju profesorke Macukato, od veličine javnog sektora važnije je na šta se troši državni novac. Ovo je važno za zemlje u tranziciji kakva je i Srbija. Ona smatra da su mere štednje u ovim zemljama (koje im nameće MMF) „više ideologija nego dobra ekonomija“. Ulaganja u funkcionalno i efikasno zdravstvo, u obrazovanje ili istraživanja ključni su za stvaranje ljudskog kapitala i budućih tehnologija, pa samim tim i za ekonomski rast.

Marijana Macukato nas, dakle, uvodi u način razmišljanja koji bi trebalo da osnaži državu, učini je hrabrijom i pripremi je za rešavanje izazova poput, recimo, rastuće nejednakosti i zagađenja životne sredine.

5. Umesto zaključka – poruka

Sve više se gubi poverenje u neoliberalnu ekonomiju. Stiglic naglašava ekonomske i političke posledice ove „velike obmane“. Elita je tvrdila, podseća Stiglic, da su njihova obećanja zasnovana na naučnom ekonomskom modelu i „istraživanjima baziranim na činjenicama“. Ovaj autor ističe da su brojke nakon 40 godina sumorne: „Rast je usporen a plodovi toga rasta otišli su nekolicini na vrhu... Obični građani osećali su se kao da im se prodavala magla...“ (Stiglic, 2019). Političke posledice su mnogobrojne: nepoverenje elita, ekonomska *nauka* na kojoj je zasnovan neoliberalizam i politički sistem korumpiranog novca koji je sve omogućiio. Prema Stiglicu, stvarnost govori da je uprkos svom imenu,

era neoliberalizma bila daleko od liberalnog. Zagovornici ovih teorija odbijaju da prihvate da je njihovo verovanje u samoregulišuća tržišta i njihovo odbacivanje eksternalija, kao nepostojećih ili nevažnih, dovelo do deregulacije koja je bila ključna u podsticanju kriza.

Jedini put napred, jedini način da se spasi naša planeta i naša civilizacija jeste, kako smatra Stiglic, „novo rođenje istorije“. Problem je, međutim, konsenzus na nacionalnom i globalnom nivou. Koordinisanom akcijom nekoliko svetskih sila na čelu sa SAD mogli bi da se reše gorući problemi sadašnjeg neodrživog razvoja.¹² Zasad takva volja nažalost ne postoji.

Filozofi, s tim u vezi, problem vide u antropocenu tj. čovekovoj bezobzirnoj i neodgovornoj dominaciji na planeti. Evolucionisti filozof Univerziteta Brunel u Londonu, Predrag Slijepčević, u knjizi *Svetac i grešnik* kaže: „Naš superorganizam, antropocen, postoji svega nekoliko decenija ili najviše dvije – tri stotine godina, a već je uzrok ekološke katastrofe širokih razmjera, koja, po svjedočenju vodećih naučnika, može dovesti do uništenja ljudske, ali i mnogih drugih bioloških vrsta“ (Slijepčević, 2018, str. 251–252). Autor ističe rizike koje donosi tehnonauka: klimatske promene, masovno izumiranje bioloških vrsta, nuklearni i hemijski otpad, nove bolesti, rizik od gubljenja kontrole nad modernim tehnologijama itd. Ekosistemi nikada nisu bili izloženi tolikoj pretnji kao danas, klimatska kriza narušava sposobnost Zemlje da održi čovečanstvo, a rizici su još veći kako globalne temperature rastu.¹³

I filozof Umberto Galimberti upozorava na neodrživost dosadašnjeg modela i nužnost nove ekonomije. „Rastačući svet u svet novca, ekonomija lišava pojam društva i pojam individue svake kvalitativne vrednosti, i gledajući i jedno i drugo s čisto kvantitativnog gledišta, svodi društvo na tržište, a individuu na sintezu njenih materijalnih interesa“ (Galimberti, 2018, str. 323).

¹² Čuveni profesor Arjan van Timeren s Univerziteta u Delfu upozorava: „Nalazimo se pred najtežim i najkompleksnijim problemima s kojima je ljudska vrsta suočena, problemima neuzaustavljive urbanizacije, ekonomske nejednakosti, ubrzane eksploatacije prirodnih resursa i klimatskim promenama“ (Prema: *Politika*, Beograd, 16. XI 2019., str. 7).

¹³ Ovo glasi u izveštaju UN koji se bazira na stavovima nekoliko vodećih svetskih naučnika (Prema: *Danas*, Beograd, 9. VIII 2019, str. 13).

Celokupno društvo je, naime, podvrgnuto racionalnosti ekonomske računice, čiji zakoni opisuju i propisuju delovanje pojedinačnih individua pred kojima se legalnost računice pojavljuje gotovo kao „prirodni“ zakon koji se odnosi na sve pojavne oblike društvenog života. Zbog toga Tirol prihvata geslo: *da* – tržišnoj privredi, *ne* – tržišnom društvu.

Nova naučno-tehnička revolucija praćena snažnim razvojem informacionih tehnologija, digitalizacijom privrede i društva, robotizacijom i nanotehnologijom mora, dakle, biti usklađena s konceptom održivog razvoja kako na globalnom, tako i na nacionalnom nivou.¹⁴ Stoga su potrebne duboke reforme i na globalnom i na nacionalnom nivou. Kada je Srbija u pitanju, nužne su reforme javnog sektora, jačanja institucija, poslovnog ambijenta itd., što podrazumeva novu strategiju društveno-ekonomskog razvoja. Pritom, ključni doprinosi održivom rastu moraju biti investicije zasnovane na ekološkim principima i izvoz proizvoda više faze prerade zasnovane na kvalitetu kao faktoru konkurentnosti.

Kada je reč o odnosu privatnog i javnog, kao i odnosu tržišta i države, saglasni smo sa gledištima Tirola i Macukato. Tirol traga za uspostavljanjem institucija koje bi trebalo da pomire, koliko god je to moguće, lični i zajednički interes.¹⁵ Macukato smatra da problem nije u sukobu državnog i privatnog, već u tome kako preusmeriti raspravu o ulozi države u ekonomiji dalje od ideologije, a u smeru praktičnog promišljanja koje može pokrenuti privredu. Macukato se, s tim u vezi, poziva na Kejnsa koji je u *Kraju lese-fera* (1926) istakao: „Za državu je važno ne da radi ono što pojedinci već rade, i da to radi malo bolje ili malo gore; već da radi ono što se trenutno uopšte ne radi“. To, međutim, zahteva viziju i odlučnost, što danas sve češće nedostaje.

¹⁴ Eksplozivni rast novih tehnologija vodi na neminovnost koja zastrašuje. Očekuje se ubrzani razvoj veštačke inteligencije i robotike, koja će vremenom od ljudi preuzeti ogroman broj aktivnosti s perspektivom da će negde oko 2040. godine sama stvarati novu tehnologiju, bez učešća ljudi – smatraju Vinge, Kurzweil (Prema: „*Politika*“, 16. XI 2019., str. 07).

¹⁵ Filozof Nenad Cekić (*Utilitarizam i Bentamova filozofija morala*) upozorava da „opšte dobro“ kao „prejak moralni kriterijum gotovo nužno vodi u mračnu totalističku distopiju u kojoj za ličnu slobodu naprosto nema mesta“.

Galimberti savetuje da moramo početi da odbacujemo mahnuti i agresivni individualizam da bismo dali prednost onome *mi* u odnosu na *ja*. Onome *mi* koje se odnosi na uzajamnu pomoć, solidarnost, dobru volju, suživot, izbor i potrošnju hrane, odnos prema prirodi. *Mi* u smislu Tirolove ekonomije za opšte dobro.¹⁶

Neprihvatanje ovakvih i sličnih ideja pametnih, mudrih i učinih ljudi vodi ekonomsku politiku (i na nacionalnom i na globalnom nivou) u sindrom *slepog putnika* (Tirol) ili *pijanog vozača* (Stiglic). Ekonomske politike koje kreiraju i sprovode političari moraju biti utemeljene na nauci, a ne na *geniju* hibrisa i *sveznajućeg* autokrate. Ako ne budemo i dalje poštovali ovu elementarnu logiku, preti nam sudbina Titanika s nesagledivim posledicama.¹⁷

Stoga je „nužno radikalno prevazilaženje inertnosti uma i njegove pasivnosti u korist jednog odvažnog načina razmišljanja koje će znati da se otrese ustajalih ideja i susretne sa novim idejama, koje ne treba zatreti u zametku, već se njima valja pozabaviti, jer ideje su krhke poput kristala, a opet ponekad pune neke snage što može da razori naše mentalne navike“ (Galimberti, 2018, str. 11).

¹⁶ Noam Čomski (*Rekvijem za američki san*) navodi deset principa koncentracije bogatstva i moći u SAD: suzbijanje demokratije, oblikovanje ideologije, redizajnirane ekonomije, prebacivanje tereta na siromašne i srednju klasu, udar na uzajamnu ljudsku solidarnost, dopuštanje regulatorima da ih vode vlastiti interesi, izborni inženjering, upotreba straha kao i snage države da masu drži pod nadzorom, proizvodnja pristanka i marginalizovanja naroda.

¹⁷ Treba podsticati investicije ka zajedničkoj budućnosti koja bi bila više produktivnija, više digitalna i više zelena – rekla je Kristin Lagord, nova predsednica Evropske investicione banke. Ona se zalaže za inovacije i investicije kao odgovor na ekonomske i klimatske izazove (Prema: *Danas*, Beograd, 23–24. XI 2019, str. 13).

Literatura

1. Badji, A. (2016). *Naša nevolja dolazi izdaleka – naše zlo dopire nadasleko*, Akademska knjiga, Novi Sad.
2. Brehman, R. (2019). *Besplatan novac za sve. Pet ideja koje će promeniti svet*, Dereta, Beograd.
3. Cekić, N. (2019). *Utilitarizam i Bentamova filozofija morala*, Akademska knjiga, Novi Sad.
4. Čomski, N. (2017). *Rekvijem za američki san*, Akademska knjiga, Novi Sad.
5. Galimberti, U. (2018). *Mitovi našeg vremena*, IK Zoran Stojanović, S. Karlovci–N.Sad.
6. Handke, P. (2019). *Veliki pad*, Laguna, Beograd.
7. Kastels, M. (2018). *Slom – kriza liberalne demokratije*, Klio, Beograd.
8. Macukato, M. (2019). *Preduzetnička država*, Akademska knjiga, Novi Sad.
9. Meadows, D. et.al. (1984). *Granice rasta*, Stvarnost, Zagreb.
10. Pejanović, R. (2018). *Ekonomija i politika u globalnom društvu*, Akademska knjiga, Novi Sad.
11. Pejanović, R. (2019). *Izazovi ekonomskog obrazovanja*, Akademska knjiga, Novi Sad.
12. Pejanović, R. (2010). *Homo economicus i paradigme društvenog razvoja*, Agroekonomija, Departman za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela, Poljoprivredni fakultet, Novi Sad.
13. Pejanović, R. (2017). *Razvojni problemi privrede i društva*, Akademska knjiga, Novi Sad.
14. Piketi, T.: *Kapital u 21.veku*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2015.
15. Stiglic, Dž. (2016). *Evro*, Akademska knjiga, Novi Sad.
16. Stiglic, Dž. *Nakon neoliberalizma*, *Danas*, Beograd, 10.VI 2019, str.17.
17. Stiglic, Dž. (2014). *Slobodan pad*, Akademska knjiga, Novi Sad.
18. Stiglic, Dž. (2015). *Velika podela*, Akademska knjiga, Novi Sad.
19. Stiglic, Dž. *Vraćanje prosvetiteljstvu – jedini put napred*, *Danas*, Beograd, 11. XI 2019., str. 11.
20. Tirol, Ž. (2019). *Ekonomija za opšte dobro*, Akademska knjiga, Novi Sad.